

Spas u Ludbregu

MILIVOJ DRETAR

1. Uvod

Svoje najteže trenutke u suvremenoj prošlosti Ludbreg je proživio tijekom Drugog svjetskog rata. Za ovaj se gradić vodilo nekoliko teških borbi između vojnih postrojbi Nezavisne Države Hrvatske koje su bile stacionirane u naselju i partizanskih jedinica koje su pokušale osloboditi Ludbreg, pritom napadajući najčešće s južne strane, s položaja na Kalniku. Grad je nekoliko puta prelazio iz ruku ustaša u partizanske pa potom obratno. Konačno je oslobođen početkom svibnja 1945. godine u sklopu djelovanja 3. jugoslavenske armije pod vodstvom generala Koste Nađa. Kao i ostala mjesta u NDH, i u Ludbregu su se tijekom ratnih godina sprovodile zakonske odredbe i proglasi ustaškog režima iz Zagreba, posebno one usmjerene protiv židovske, romske i srpske populacije. Romska i židovska zajednica u potpunosti su uništene od strane ustaša, dok je srpska proživjela teške progone. Tijekom cijelog razdoblja rata, u nekoliko kuća u Ludbregu i okolici skrivana je židovska siročad. Za neku djecu lokalne su vlasti bile upoznate, dok se za drugu djecu, osim ukućana i susjeda, nije ni znalo. Nakon Drugog svjetskog rata novoproglašena Država Izrael započela je s dodjeljivanjem odlikovanja Pravednik među Narodima, za sve ljude koji su pomagali u spašavanju Židova u porobljenoj Europi. Dosad je iz Hrvatske proglašeno preko 100 Pravednika i njihov broj i dalje raste jer se priznanja dodjeljuju i posmrtno. Iz Ludbrega su priznanje Pravednika primili Drago i Dragica Schmidlehner, a ove godine na popis su uključeni Antun i Gabrijela Golubić. U međuvremenu je izraelski Yad Vashem obavijestio da je i »slučaj

Vrančić i ostali« pozitivno riješen pa je pristigla obavijest o novih sedam Pravednika. Na razmatranju je još »slučaj Vugrinec« koji bi mogao povećati broj Pravednika na ukupno 13 osoba čime bi ludbreški kraj postao vodeći u Hrvatskoj po broju Pravednika u odnosu na broj stanovnika.

2. Progona Židova u Ludbregu i spašavanje djece

Nezavisna Država Hrvatska odmah je po proglašenju usvojila niz zakonskih odredbi antisemitske, antižidovske, odnosno rasne segregacije po uzoru na nacistički Treći Reich. Posebno se to odnosi na paket rasnih odredbi proglašenih 30. travnja 1941., tri tjedna po uspostavi ustaškog režima u Zagrebu. Riječ je o *Zakonskoj odredbi o rasnoj pripadnosti, Zakonskoj odredbi o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda te Zakonskoj odredbi o državljanstvu* kojima su građanska prava Židova bitno sužena čime su oni stavljeni u neravnopravni položaj u odnosu na domicilnu hrvatsku većinu. Uslijedile su nove zakonske odredbe: *Naredba o promjeni židovskih prezimena i označavanju Židova i židovskih tvrtki, Zakonska odredba o sprečavanju prikrivanja židovskog imetka, Zakonska odredba o obveznoj prijavi imetka Židova i židovskih poduzeća, Zakonska odredba o podržavljenju imetka Židova i židovskih poduzeća* te posebno i *Zakonska odredba o upućivanju nepoćudnih i pogibeljnih osoba na prisilni boravak u sabirne i radne logore* od 25. studenog 1941. Zakonske odredbe nisu bile proglašene od strane parlamentarnog tijela (Sabora), već od poglavnika NDH Ante Pavelića i na terenu su prihvaćane bespo-

Sl. 1. Djeca ludbreških Židova za vrijeme Purima, Ludbreg oko 1933. godine

govorno. Već 30. travnja 1941. u Ludbregu dolazi do prvih uhićenja grupe građana, među njima i dvoje ludbreških Židova, odvjetnika dr. Otona Spieglera (rođ. 1895.) i trgovca Ivana Scheyera (rođ. 1908.) koji su osumnjičeni za zabranjenu komunističku djelatnost. Spiegler je odveden u leopoglavsku kaznionicu, potom u logore u Lici, a kasnije je završio u Narodnooslobodilačkom pokretu. Scheyer je ubijen 1941. u logoru Jasenovac. Uhićenja Židova nastavljaju se u sljedećim mjesecima, među onima odvedenim u logor nalazila su se i djeca. Nakon prvog vala hapšenja, situacija se nakratko smiruje, čak se neki pojedinci vraćaju u svoje domove. No, strah je i dalje vladao među Židovima koji su ostali jer s nekima ranije odvedenima nisu stupili u kontakt pa se sumnjalo u najgore.

U listopadu 1942. započinje drugi val uhićenja i deportacija Židova iz Ludbrega i ludbreških sela. Stradale su obitelji u Vrbanovcu, Velikom i Malom Bukovcu, u Ludbregu, odvedena je grupa od 40 do 50 osoba. Devastirana je i opljačkana sinagoga u Ludbregu. Vlakom su prebačeni u Zagreb, a odatle u Jasenovac. U toj je grupi bio i ostarjeli rabin Josef Leopold Deutsch sa suprugom Katarinom, zetom Rudolfom i kćeri Blankom te unukama Vericom i Zdenkom. Muškarci su odmah po dolasku odvedeni od žena i ubijeni, dok su Blanka i njene kćeri najprije zlostavljane pa potom ubijene kao i ostali. U kontingentu depor-

tiranih bili su Renee Rosner i Zdenka Hary, majke dječaka Artura (r. 1938.) i Vedrana (r. 1942.). O tome što se kasnije događalo prepričali su Milan Blass i Artur Rosner nakon rata. Svi su odvedeni u Ludbreg gdje su Artur i njegov mali rođak Vedran predani nekoj gospođi. Kotarski predstojnik je uspio uvjeriti žandare da djecu do pet godina starosti ostave pod uvjetom da rodbina preuzme skrb o njima. Milan Blass, Arturov ujak iz Varaždina, ubrzo je obaviješten o mališanima, stoga je on došao po njih. Artura i Vedrana odveo je sa sobom u Varaždin. No, kako je i sam živio u stalnoj opasnosti da bude odveden, a k tome je mali Vedran bio star tek pet mjeseci, odlučio je djecu nekamo skloniti. Najprije je Vedrana privremeno udomio u Vatrogasnom domu kod obitelji Besak, ali ga je ubrzo morao maknuti odatle. Nakon razgovora sa tetom Zorom Schönwald i njenom sluškinjom Ivkom Kumrić, odlučeno je da se Vedrana skloni u selo Cerje Nebojse kod obitelji Tome i Ivke Kumrić, Ivkinih roditelja. Oni su pristali skrivati i čuvati dječaka. Zamolio je svog prijatelja Ivana Breskvara da mu pomogne što je ovaj odmah prihvatio. Malog Vedrana je stavio u naprtnjaču i biciklom odveo Kumrićima. Kako je bilo sve opasnije, ubrzo je i Artur prebačen u Cerje Nebojse. Kumrići su dječake ošišali i obukli u staru odjeću te ih malo zapustili da se ne bi razlikovali od seoske djece. Preimenovali su ih zagorskim imenima – Vedran je bio Francek, a Artur Slavek. Cijelo selo je znalo za židovske dječake, no nitko ih nikada nije prijavio ustašama koji su vrlo često navraćali u taj kraj. U skrivanju dječaka je pomagala i Ivka Vlahović iz obližnjeg Stažnjevca. Djeca su dočekala kraj rata, Vedran je kasnije odselio u Izrael, dok je Artur do smrti živio u Varaždinu. Tomo i Ivka Kumrić te Ivan Breskvar 1998. proglašeni su Pravednicima među narodima. Iako su Kumrići zagorska obitelj, Artur (a donekle i Vedran) zavičajno su vezani uz Mali Bukovec. Artur Rosner bio je posljednje dijete upisano u Maticu rođenih Izraelitičke bogoštovne občine Ludbreg.

Sl. 2. Mali Srećko s obitelji Vugrinec koja ga je spasila, Županec nakon rata.

U selu Mali Bukovec stanovala je obitelj Sternberger. Posjedovali su kuću s trgovinom mješovite robe, staju, gospodarske zgrade, oranice, šume. Julie Sternberger, udana Ljubičić, spasila je svog sina Srećka. Prije nego su svi odvedeni iz Malog Bukovca, ostavila je tek nekoliko mjeseci staro dijete kod poznanika Franje i Anđele Vugrinec u selu Županec. Dijete je tako spašeno od progona i sigurne smrti. O svemu se prisjetila Štefica Varvir, rođ. Vugrinec, kći Franje i Anđele: *A i drugi ljudi su tu u selu bili jako zavidni. Dosta su moji roditelji pretrpjeli s njim, nisu ga skrivali, ali nisu ga ni pokazivali vani. A on je bio još slab, prehladen, dosta maleni. To je bilo toliko problema dok je još bio mali. Cijelo selo je znalo za malog Srećka, nije ga se moglo u kuću zatvoriti. Bilo je tu i tamo onih koji su se grozili, ustaše su trebali doći po mog oca, no on je prije po noći pobjegao. Srećom, nitko nije radi toga stradao. I mi smo zaživjeli tako bratski, on uopće nije znao sve dok nije išao u 4. razred škole da nije naš. A ti si mali Židov? rekla mu jednom neka žena. On nije znao da je Židov. Onda je došao kući i počeo plakati te su mu onda moji sve ispričali. Svi su njegovi izginuli u logoru Jasenovac. Druga djeca su ga stalno zezala, on je stalno bio Židov, Židov, ali nije mogao shvatiti što to znači. To mu je bio nadimak.* Obitelj Vugrinec je preuzela roditeljsku skrb o dječaku i brinula o njemu sve dok nije odrastao. Kad je postao punoljetan, Srećko je otišao ujaku u Sjedinjene Američke Države. Ime je promijenio u Steven Sternberger, završio je školovanje i

osnovao obitelj. Danas živi u državi New York. Iz Amerike zatražio je da se novim Pravednicima proglase Franjo i Anđela Vugrinec jer su mu spasili život. *Po pričanju majčice, kako sam ja zvao Angelu, moja mama Julia pitala je majčicu: Ako se meni što dogodi, hoćeš uzeti moje dijete? Izgleda da je moja rođena mama nešto sumnjala ili znala da su »zločinci« dizali Židove i slali u logore. Majčica nikad nije rekla kakav odgovor je mojoj majci dala. Ja sam se prema pričanju rodio u Staroj Gradiški ili Zagrebu. Moj život je spašen, bolje rečeno – moja majka je dala svoj život za mene. Ja sam bio doveden autom do Županca, ime čovjeka koji me tamo doveo ja ne znam. Tata Franjo bio je kraj ceste, auto je stao i pitao je: Gdje je kuća Franje Vugrinca? Ja sam Franjo Vugrinec, zašto Vi tražite moju kuću? Ja imam dijete za Vas, bio je odgovor. Majčica je to dijete (mene) preuzela jer joj je rečeno od koga je. Vugrinčevi su me krstili i postao sam Srećko Stjepan Ljubičić. Čuo sam da su me zločinci, Nijemci ili ustaše, došli tražiti, ali Vugrinčevi su me sakrili. Čuo sam od drugih ljudi da su tati prijetili pištoljem i pitali: Da li imaš židovsko dijete? Nije priznao. Spasili su mi život, othranili me, dali mi šansu da uživam svoju obitelj, zabilježio je u svom zahtjevu Steven Sternberger. Od obitelji su stradali otac i majka, a ništa mu ni od imovine nije vraćeno. Na mjestu nekadašnje Sternbergerove trgovine u središtu Bukovca, danas se nalazi društveni dom u vlasništvu Općine Mali Bukovec. Iako je Steven vodio više sudskih procesa za povratom imovine (ili obeštećenje), nije uspio u svojim namjerama.*

Ljudevit (Ludva) Vrančić bio je poznata ludbreška ličnost. Pripadao je građanskom sloju stanovništva. Radni vijek proveo je kao bankarski službenik Ludbreške dioničke štedionice, banke u vlasništvu židovske obitelji Scheyer, a neko je vrijeme bio i ravnatelj iste. Neposredno pred rat pobijedio je na izborima i postao prvim načelnikom novoosnovane Općine Ludbreg Trg. Ta je općina nastala u rujnu 1938., od cjepljenjem iz nekadašnje jedinstvene općine Ludbreg. Sastojala se od naselja Ludbreg i nekoliko potkalničkih sela koja su

Sl. 3. Dora i Zdravko Basch Vrančić, Ludbreg 1945.

većim dijelom naseljena pravoslavnim stanovništvom. Vrančić je pobijedio kao nezavisni kandidat i bio je to šok za dotad vladajući HSS koji je Ludbreg smatrao svojom političkom utvrdom, tzv. *seljačkim Port Arthurom*. Ta je općina pogrdno nazivana »židovskom nakazom« ili »židovskovlaškom općinom«, posebno jer se znalo da je Vrančić u ljubavnoj (i nedozvoljenoj) vezi s Gizelom Deutsch, najstarijom kćeri ludbreškog rabina. Vrančić i Gizela ipak su svoju vezu ozakonili te se vjenčali 1940. u međimurskom Podturnu. Djece nisu imali. U proljeće 1941. u goste Vrančićima stigla je mala Dorica Basch (1938.), kći Gizeline sestre Silivije. Ubrzo po uhićenju zagrebačkih Židova, iz Zagreba je poslan i mali Zdravko (1941.). Progoni su bili i u Ludbregu, no Gizela je kao supruga načelnika bila donekle zaštićena. U logore su poslani njeni roditelji, sestra s obitelji, mlađa Silivija s mužem bila je negdje u zagrebačkom zatvoru. Svi su stradali. Brat Ernest rat je proveo negdje u njemačkom zarobljeništvu kao jugoslavenski vojnik.

Ludva i Giza brinuli su se o maloj djeci najbolje kako su znali. Kako se nisu navodili u službenim popisima ludbreških Židova, nitko ih nije prijavio vlastima. Pred čestim ustaškim racijama, Dorica i Zdravko su se skrivali kod susjednih obitelji Kerstner, Runjak i Žiža. O njima su znale i ostale obitelji u susjedstvu, ali ih nitko nije otkrio. U jesen 1942. i sam je Ludva završio u Staroj Gradišci na godinu dana, a Gizela je sama ostala sa djecom. *Mi smo bili dobri, oni su stanovali naprijed u kući, a mi otraga. Svi su znali da je ona udana za Ludvu, a bila je rabinerova kćerka. I onda su odjednom 1943. došli gestapovci, ušli u grad i otpelali Gizu. Ona kao da je slutila nešto, svoju majku sklopljenim rukama i klečeći molila: Gospođo Runjak pod svaku cijenu spasite djecu! Dorica je tada imala oko šest godina, a Zdravko niti dvije. Jedva je bogec hodao, još je imao dudu. Da ih mi nismo spasili, bili bi ih odveli u logor s tetom Gizom ili kamo. Nikad se nije znalo gdje je ona završila! Djeca su ostala kod nas. Još je moja majka stalno govorila: Dorica, ako netko dođe, onda mi govori mama. Ili teta, kako već hoćeš. A braco nikako, on jadan nije još mogao ni pravo govoriti. Oni uopće nisu mnogo izlazili van. A ustaše su bili u susjedstvu, u jednom haustoru imali su svoju kuhinju. Ali nikad nas nisu ništa pitali. Susjedi su znali za židovsku djecu, Kerstneri preko puta, pa i Jančini čiji je sin nestao negdje potkraj rata na križnom putu. Ludbreg je bio mali. Znali su i susjedi Potočki. Pod konac rata je zvao župnik i rekao: Gospođo Runjak, mi to više ne možemo tolerirati jer u Ludbreg dolazi Crna legija. Djecu moramo pokrstiti. I dobro, krstili smo ih. Vrančić im je bio kum, a kuma susjeda Marica Kerstner. Djeca su uspjela preživjeti rat. Njihov poočim Ljudevit se i dalje brinuo o djeci kojoj je u logorima nestala gotovo cijela obitelj. Nakon rata posvojio je djecu koja su mu bila jedini rod od suprugine obitelji. Nažalost, iako je preživio Holokaust, mali Zdravko je 1946. umro od šarlaha. Dorica je završila školu u Ludbregu i Varaždinu, potom otišla u Švicarsku gdje je upoznala Daniela Klaymana za kojeg se kasnije udala i odselila u Sjedinjene Američke Države. Yad*

Sl. 4. Dorica Basch Klayman i Slavica Runjak prilikom jednog iznenadnog susreta, Ludbreg 2010.

Sl. 5. Draga Schmidlehner i Dan Flesch prilikom njihovog ponovnog susreta 1990.

Vashem je potkraj 2021. obavijestio Theodoru Basch Klayman (živi u Washingtonu) da je Komisija za priznavanje Pravednika među narodima proglasila sedam novih pravednika: Ljudevita Vrančića, Ivana i Mariju Runjak, Antuna i Miroslavu Žižu te Zvonka i Mariju Kerstner. U ožujku 2022. Theodora Basch Klayman je radi svojih zasluga u rasvjetljavanju holokausta u Hrvatskoj i promicanju imena grada proglašena počasnom građankom Ludbregu.

3. Novi roditelji u Ludbregu

Progoni Židova pogodili su sve građane u NDH. Već u travnju 1941. osnovan je logor Danica kod Koprivnice u koji su slane na tisuće Srba i Židova. Nakon toga logori u Lici, Jadovno, Metajna i Slana na Pagu, Krušćica u Bosni, Lobar grad s filijalom u Gornjoj Rijeci, a u ljeto 1941. Jasenovac sa Starom Gradiškom. Spočetka pretežno muškarci, no za koji mjesec ustaše odvođe i žene i djecu. Neka su djeca sakrivena pred racijom, neki se spasili kad nisu bili kod kuće, neki su pobjegli na vrijeme i sklonili se na nekom drugom mjestu. U Zagrebu, blizu Trga žrtava fašizma živjela je dobrostojeća obitelj Flesch. Dan Flesch rođen je 1936. godine, a njegova sestra Dina

1941. Nekoliko mjeseci nakon što je počeo rat, Matija i Juliška Flesch saznali su da su na popisu Židova koje će odvesti. Prema prisjećanjima Dana, roditelji su lijepo obukli djecu i izveli ih pred kuću. Danu su rekli da pričuva malu sestricu dok se oni ne vrate, a onda su sjeli u automobil koji ih je čekao i otišli. Nikada više nisu se vratili. Mnogo godina nakon rata saznao je da je mama Juliška Flesch ubijena u Staroj Gradišci, a otac Matija u Jasenovcu. Uplakani Dan čekao je roditelje, a kada je shvatio da se neće vratiti otišao je susjedima koji su djecu odveli u crkvu. Nakon nekoliko dana provedenih na Kaptolu, nadbiskupijski Caritas poslao je konvoj djece u Podravinu. Udomiteljske obitelji prihvatile su siročad kao svoje, neki jedno, neki dvoje djece. Dan i Dina završili su u ludbreškom prigradskom naselju Selnik. *Ne sjećam se kako smo stigli u Selnik. Stigli smo na dan molitve, u nedjelju, molili su nekoliko onih ko hoće da nas usvoji. Sjećam se da sam bio kao na nekom balkonu, mjestu gdje stoji svećenik, predstavili su nas i pitali prisutne tko je spreman da nas usvoji, ne mora oboje, može jedan po jedan. Sestra se našla u istom selu kod neke porodice, a ja sam bio kod Drage Schmidlehnera. Bio sam ravnodušan. I bespomoćan. Kažu ti: dođi ovamo, dođi onamo. Sjećam se da je moj dnevni red kod tih seljaka bio: ujutro učenje, a*

Sl. 6. Ludbreški trg, oko 1935. Iza glazbenika se nalazi Knjižara Golubić.

poslijepodne rad jer su imali imanje. Život nije bio lak. Ponekad su bili vrlo ljubazni prema meni, a ponekad batine i grdnje. I druge su obitelji prihvatile djecu i čuvala ih tijekom rata. Mala Dina završila je kod obitelji Tkalec. Dan ju je rijetko viđao. Schmidlehneri su imali malo imanje i Dan im je pomagao jer je bio visok i razvijen za svoju dob. Upijali su ga u osnovnu školu i brzo se sprijateljio s djecom svojega uzrasta.

Selnik je u toku rata nekoliko puta prešao iz ruka Nijemaca i ustaša u ruke partizana i obrnuto. No, iako je gotovo cijelo selo znalo da je bio židovski dječak, Dana nitko nije odao. *Po koji puta bih otišao spavati, kuća puna partizana. Ustanem ujutro – Nijemci u dvorištu. Sjećam se da sam zbog umora imao vrlo tvrdi san. Mislim da su mještani tamo bili više zauzeti svojim svakodnevnim životom, nego politikom oko njih. Izgleda da su znali da su partizani naši, a Nijemci neprijatelji, ali ja to nisam vidio, nisam osjetio. Nisu imali izlaza, svatko je htio ostati na svojem. Nijemci bi uveli u dvorište nekoliko konja i nekoliko vojnika i naredili da se o svemu brinemo za njih. Nijemci nisu pitali da li može da se dobije, ušli bi u kuću kao gazde. Sjećam se da su partizani bili mnogo pristojniji. Više su se snalazili sami, nisu ti ulazili u kuću. Nijemci su radili štogod im se prohtjelo. Dolazili bi i uzimali iz kuće što su htjeli, bilo je tu i tamo upotrebe sile. Kao i većina djece koja je udomljena i mali Dan je kršten. On sam*

se sjećao odlazaka na mise, molitvi, vjeronauka u školi, svetkovina u kojima je sudjelovao. Prisjetio se i odlaska iz Selnika: Na kraju je došao moj stric. Vjerujem da je došao preko spiskova židovske zajednice. On je stigao da nas odvede odande. Vidio je da nećemo da odemo. Mi smo osjećali da je to naše mjesto, nismo htjeli ništa mjenjati. Dolazio je dvaput, triput. Sjećam se da nisam želio otići. Tako je bilo sve dok nije počeo da mi obećava svakojake lijepa stvari za koje sam čuo da postoje. Imao sam vrlo jadno djetinjstvo, nisam imao ništa. Počeo me nagovarati: dat ću ti bicikl, usnu harmoniku. I onda rekoh – hoću da imam to. Izgleda da je moje obešteto novcem jer se nisu usprotivili. Naprotiv, svi su mi rekli: nek je sa srećom! Prebacio me u dom za siročad u Beogradu. Sestra je otišla u Rumu. Oboje djece emigriralo je 1949. u Izrael u sklopu programa omladinskog useljavanja i odgojeni su u kibucima. Dan nije imao nikakvih kontakata sa svojim spasiocima sve do 1990. godine kada je sa suprugom doputovao u Selnik i predstavio se kao Danko Flesch prvoj osobi koju je sreo i koja ga je odmah prepoznala. Stanovnici sela došli su vidjeti Dana; neki su ga se čak i sjećali. Odveli su ga Dragi Schmidlehner u Hrastovsko (u kojem je tada živjela). Susret je bio izuzetno emotivan. U selu je proveo nekoliko sati i to mu je bio jedini susret sa svojom spasiteljicom jer je Draga preminula godinu dana kasnije. Tijekom te posljednje godine života Dan joj je poslao nekoliko paketa i nešto novaca. Pred kraj svog života zamolio je sestru Dinu da pokrene postupak proglašenja Pravednika među narodima za njegove spasitelje. Dina je traženo ispunila, no ona osobno nije tražila isto priznanje za svoje udomitelje, obitelj Tkalec.

Osim djece Flesch, u Ludbregu je utočište pronašao i mali Haim-Jakov Mozes. Rođen je u Zagrebu 1938. godine. Roditelji Nely i Abraham, skroman mladi bračni par, bili su jako pobožni, pridržavali su se svih židovskih obreda i konzumacije košer jela. Bili su u vrlo dobrim odnosima sa susjedima koji su poštovali njihove običaje. Kad je započeo rat, među prvima uhićenim bio

Sl. 7. Mali Jakov sa Gabrijelom i Antunom Golubić, vlasništvo g. Mozesa, Izrael.

je Abraham Mozes koji je dospio u logor Jasenovac iz kojeg se više nije vratio. Nely je sa trogodišnjim Jakovom ostala kod kuće. Jednog dana ustaše su počeli na ulici hapšiti ljude tražeći Židove i Srbe. Nastala je gungula, metež, masa ljudi sakupljena je i u toj gužvi Nely je odvojena od svog sina. Nitko nije obraćao pažnju na njene povike i nestala je u gomili. Mali Jakov, opkoljen nepoznatim ljudima isto je vikao za majkom. Tamo se našao njihov *hausmaster* koji je uspio mališana izvući iz gomile i dovesti ga k sebi. Jakov je stalno plakao i tražio mamu i bilo ga je jako teško smiriti. *Hausmaster* je skrivao Jakova, plašeći se da ga netko ne prijavi vlastima da on skriva židovsko dijete. Saznao je da zagrebačka nadbiskupija okuplja napuštenu siročad i šalje ih u obližnja mjesta gdje ih preuzimaju dobri ljudi na čuvanje. Vidio je u tome spasonosnu mogućnost za malog Jakova. Raspitao se kad polazi vlak sa djecom i odveo mališana na kolodvor. Odmah ga je preuzela jedna opatica i nije se odvajala od njega sve vrijeme vožnje. Kad je vlak stao u Ludbregu odvojili su ga i uzeli su ga silom te predali svećeniku. Nije bio sam, iz vlaka je sišlo još nekoliko djece. Jedno vrijeme bili su smješteni kod opatica dok ih nisu jedno po jedno preuzimali seljaci.¹

Jakova su izabrali Gabrijela i Antun Golubić, mladi bračni par i vlasnici knjižare i papirnice na glavnom trgu u Lud-

1 STEINER AVIEZER, Miriam: Trogodišnji Janko, prilog za novu knjigu o hrvatskim pravедnicima (neobjavljeno).

Palmotićeva 16
18. srpnja 1945.

xxxxx 53-69

S. Drugarica

Schmidlehner Draga,

Ludbreg
Selnik 103

Saznali smo da se kod vas nalazi smješten Flesch Danko, star oko 10 godina koji je tamo dopremljen od strane zagrebačke nadbiskupije 1942.g.

Umoljavamo Vas da bi ispitati malog Danka da li su mu poznata imena njegovih roditelja i da li je on brat od Dankice Flesch, strare 8 godina, a smještena kod g. Tkalec Roze.

Zahvaljujemo Vam unaprijed.

Smrt fašizmu – Sloboda narodu!

Upit Židovske općine Zagreb za Dana i Dinu Flesch u Selniku (JIM, fond ŽOZ, reg. br. 4970, sign. K-63-3-2/1-1).

bregu. Prihvatili su ga kao da im je sin i bilo mu je dobro kod njih. Jedini problem bila je prehrana. Jakov je odrastao u vrlo religioznoj obitelji sa strogom košer hranom i nije mogao jesti svinjsko meso i tešku seljačku hranu pa se razbolio. Preporukom liječnika počeli su mu kuhati laganiju hranu s mnogo povrća pa se polako oporavio. Volio je odlaziti s Antunom na pecanje i na duge šetnje tražeći gljive, kestene i jagode. Nedjeljom je odlazio s njima u crkvu. Golubići su ga naučili moliti, križati se svetom vodicom, molitvu kod stola i prije spavanja. Volio je odlaziti u crkvu, tamo je bilo tiho i svečano. I tako su prošle četiri godine. Počeo je ići u školu gdje se ponašao kao sva ostala djeca. Iako je Jakov kršten, postojala je opasnost da se otkrije da je Židov. No, sve je ostalo u redu i Jakov je dočekao kraj rata u Ludbregu. Jednog dana pojavila se u Ludbregu žena koja se raspitivala gdje žive Golubići. Bila je to njegova teta Rahel, sestra njegovog oca. Neumornim traганjem uspjela je pronaći Jakova i došla u Ludbreg po njega. Golubići su je lijepo ugoštili. Rahel koja je isto bila pobožna, zgrozila se vidjevši da se Jakov križa prije jela i moli. Oprostila se od Jankovih spasitelja, zahvalila im i odvela Janka sebi u Sentu gdje ga je polako vratila židovstvu. Rahel je sa svojom obitelji i Jakovom odselila u Izrael 1948. godine. Haim Jakov Mozes i

Tablica 1. Popis ludbreške djece stradale u holokaustu

PREZIME I IME, IME OCA	GODINA ROĐENJA I PREBIVALIŠTE	MJESTO STRADANJA
Appler Verica, Rudolfova	1931., Ludbreg	1942. Jasenovac
Appler Zdenka, Rudolfova	1926., Ludbreg	1942. Jasenovac
Blühweiss Dragica, Julijeva	1924., Martijanec	1942. Stara Gradiška
Deutsch Edita, Ernestova	1931., Ludbreg	1942. Jasenovac
Grünfeld Lea, Leopoldova	1934., Svibovec Toplički	1942. Jasenovac
Grünfeld Mirjana, Leopoldova	?, Svibovec Toplički	(nema podataka)
Hacker Ružica, Robertova	1927., Poljanec	1942. Lohorgrad
Hacker Slavko, Robertov	1923., Poljanec	1941. Dotršćina
Scheyer Nada, Arturova	1926., Ludbreg	1945. Lepoglava
Schidlof Mirjana, Dragutinova	1934., Mali Bukovec	1942. Đakovo
Steinhardt Lea, Dragutinova	1933., Mali Bukovec	1942. Auschwitz
Sternberger Vlasta, Kolomanova	1934., Mali Bukovec	1942. Jasenovac
Zohr Ruth Vida, Milanova	1932., Ludbreg	1942. Jasenovac

danas živi u gradiću kraj Jeruzalema, ima četiri kćeri i dva sina i mnogo unuka i prau-nuka. Na njegov zahtjev, Antun i Gabrijela Golubić proglašeni su Pravednicima među narodima, a priznanje je pranećaku Vladi Hercegu uručio g. Ilan Mor, veleposlanik Države Izrael.² Zahvalivši na nagradi, Herceg je kazao kako mu je čast što su njegovi rođaci spasili nečiji život. *Sjećam se da su Yaakova, koji danas živi u Izraelu primili kao svoje dijete jer su nažalost imali tragediju u svojoj obitelji. Izgubili su sina koji je stradao od zaostale mine pa su se nadali da će dječak ostati kod njih, imali su mogućnosti da ga hrane, no situacija je bila takva da su rođaci došli po njega i odveli ga u Izrael gdje još uvijek živi.*³

Rat je preživjelo mnogo djece koja su bila smještena u Ludbregu i okolici. Neka su i ostala živjeti ovdje, smatrajući da se u rodnom zavičaju nisu imali komu vratiti. Među njima bili su Ratko i Savka Zlojtro koji su ostali živjeti u Bolfanu, odnosno Segovini.⁴ Neka su se djeca uključila u Narodnooslobodilački pokret i tako preživjela

rat. Uz članove svoje uže obitelji, proživjeli su sve tegobe ratovanja u partizanskim jedinicama. To su bili Vlasta i Fedor Spiegler te Mira i Stanka Weinrebe.⁵

4. Oni su stradali

Bilo je i neuspjelih pokušaja spašavanja djece iz ustaških logora. Rozalija Kralj iz Varaždina i Julio Hirschsohn su poslali molbu za oslobađanje malodobne Verice Hirschsohn iz logora Lohor grad. Emil i Zlata Petrović iz Podsuseda uputili su molbu za oslobađanje njihove bolesne nećakinje Ružice Hacker iz Lohor grada. U studenom 1942. Zlata Petrović moli da uzme pod svoje ... malodobnu Grünfeld Leu ... koja je s roditeljima odvedena u logor Stara Gradiška. *Mala je rimokatoličke vjere te ju želim i na dalje u tom duhu odgajati.* Mavro Sattler iz Ludbrega je molio da uzme malu Helicu Spitzer koja je ostala bez roditelja. Nijednoj molbi nije udovoljeno te su sve djevojčice stradale u logorima.⁶

2 Svečanost proglašenja održala se u Ludbregu, 28. 4. 2022.

3 <https://ludbreg.hr/antun-i-gabrijela-golubic-pridruzili-se-casnom-popisu-od-122-pravednika-medu-narodima>

4 DRETAR, Milivoj: *Jasenovac- sinonim smrti i tragedije* // Ludbreške novine 74 (4. 6. 2013.), 10.

5 DRETAR, Milivoj: *Židovi u ludbreškom kraju, povijesno-demografski prilozi* (2010.), 164–166.

6 Isto, 138, 145.

5. Zaključak

U ratnom vihoru koji je odnio milijune života, najteže je bilo djeci. Promatrati kako obitelji nestaju, kako roditelje odvlače u logore iz kojih se gotovo nitko nije vratio, bilo je traumatično iskustvo za svu preživjelu djecu. Slike horora proganjale su ih cijeli život. Odjednom ostavši bez zaštitnika i hranitelja, djeca su postala najranjivija skupina društva zahvaćenog ratom. Mnoga od njih tragično su stradala u ratu, većini školaraca poznata je sudbina Anne Frank ili pak Lee Deutsch, svojedobno poznate glumačke zvijezde. One su stradale radi rasnih, antižidovskih zakona, kao i milijun ostale židovske djece. Mali tračak nade za ostavljenu siročad pružio je podravski gradić Ludbreg sa svojim žiteljima. Dosad je poznata sudbina šestero židovske djece koja su skrivena kod hrvatskih obitelji u Ludbregu, Selniku i Županju. Moguće da je bilo još takvih slučajeva jer su lokalni ljudi pružili utočište i hrvatskoj i srpskoj siročadi. Bio je to veliki korak, riskantan i nepredvidiv, ali ipak ljudski topao. Sva židovska djeca koja su skrivana preživjela su rat. Zahvaljujući svojim domaćinima ti su mališani kasnije stvorili novi život, svoje obitelji, svoje potomke. Ludbreg se ponosi svojim Pravednicima među narodima, da ih bar ima što više.

Pravednici među narodima iz Ludbrega i okolice:

Draga i Drago Schmidlehner, Selnik
Gabrijela i Antun Golubić, Ludbreg
Ljudevit Vrančić, Ludbreg
Marija i Ivan Runjak, Ludbreg
Miroslava i Antun Žiža, Ludbreg
Marija i Zvonko Kerstner, Ludbreg
(Anđela i Franjo Vugrinec, Županec)

Izvori i literatura

- DRETAR, Milivoj: *Holokaust u Ludbregu*. Hrvatski povijesni portal (2010.) <https://povijest.net/holokaust-u-ludbregu>
- DRETAR, Milivoj: *Jasenovac- sinonim smrti i tragedije // Ludbreške novine* 74 (4. 6. 2013.)
- DRETAR, Milivoj: *Novi hrvatski Pravednici među narodima: Drago i Draga Šmidlehner iz Ludbrega*. Hrvatski povijesni portal (2012.) <https://povijest.net/novi-hrvatski-pravednici-medu-narodima-drago-i-dragica-smidlehner-iz-ludbrega/>
- DRETAR, Milivoj: *Sjećamo li se Danice?* Hrvatski povijesni portal (2016.) <https://povijest.net/2018/?p=3030>
- <https://ludbreg.hr/theodora-basch-klayman-novaje-pocasna-gradanka-grada-ludbrega/>
- JIM, fond ŽOZ, reg. br. 4970, sign. K-63-3-2/1-1
- STEINER AVIEZER, Miriam: *Trogodišnji Janko, prilog za novu knjigu o hrvatskim pravednicima* (neobjavljeno)
- WINTER, Marija: *Tragedija ludbreških Židova // Podravski zbornik 1986* (ur. Franjo Horvatić, Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1986., 23–29).